

Kahdenkeskisen vuorovaikutuksen kehitysvaiheet

Vaihe 1: Lapsi ei kommunikoi eikä osallistu

Esim. ottaa passiivisesti vastaan apua (esim. seisoo, kun toinen napittaa takin), mutta ei yritä millään tavalla pyytää apua; vetäytyy makuuhuoneeseen, kun saapuu vieraita

Vaihe 2: Lapsi osallistuu, mutta kommunikoi rajoitetusti

Esim. suostuu ehdotuksiin, joita ei koe uhkaavina tai tunkeutuvina (saattaa jakaa kortteja, välittää tavarat tai piirtää kuvan, mutta ei pysty matkimaan liikkeitä tai osoittamaan esineitä pyydettyäessä); osallistuu ryhmätoimintoihin 'laulaen' (suun liikkein) tai liikkuen samaan tahtiin

Vaihe 3: Lapsi kommunikoi ilman puhetta

Esim. vastaa nyökkäämällä/ravistamalla päätään; osoittaa sormella vastatakseen tai valitakseen; kirjoittaa viestin; täydentää lausetta tai viestiä liikkein tai asennoin

PUHESILTA: Lapsi puhuu jo olemassa olevalle puhekumppanille (PK) 'uuden' ihmisen kuuloetäisyydellä

Esim. puhuu äidille huoneessa, jossa opettaja on läsnä, puhuu kotona vanhemmille ja sisaruksille vieraiden läsnä ollessa

Vaihe 4: Lapsi puhuu 'uudelle' henkilölle PK:n kautta

Esim. vastaa opettajan kysymyksiin kertomalla vastauksen vanhemmalle tai ystävälle; osallistuu vuorotteluleikkeihin/peleihin opettajan ja avustajan tai terapeutin kanssa (lapsella on taipumus katsoa vanhempaa, vaikka vastaa uudelle henkilölle)

Vaihe 5: Lapsi käyttää ääntä ollessaan 'uuden' henkilön kanssa

Esim. nauraa ääneen; osallistuu tarinaan liittyvien äänien tuottamiseen; lukee ääneen (ei ole todellista vuorovaikutusta – sujuvasti lukevalle helpompaa kuin varsinainen keskustelu); sanoo 'Mmm' tarkoittaen 'kyllä'

Vaihe 6: Lapsi käyttää yksittäisiä sanoja ollessaan 'uuden' henkilön kanssa

Esim. osallistuu vuorotteluleikkeihin/peleihin käyttäen yksittäisiä sanoja; vastaa kysymyksiin/kehotuksiin, kun vanhempi ei ole läsnä, vastaten mahdollisimman lyhyesti

Vaihe 7: Lapsi puhuu lausein 'uuden' henkilön kanssa

Esim. käyttää lauseita strukturoiduissa toiminnoissa, kun vanhempi ei ole läsnä; vastaa kysymyksiin käyttäen sanontoja/lauseita; aloitteellisuus on vähäistä, jos toiminta ei ole strukturoitua

Tässä vaiheessa on tärkeää, että vanhempi siirtyy pois, jos on ollut paikalla, alkuun vaikka vain hetkeksi (jos vanhempi on paikalla, ollaan vielä vaiheessa 4). Yleistäminen: uuden lapsen tai aikuisen voi ottaa nyt mukaan, tai samat vaiheet voidaan toistaa uudessa paikassa.

Vaihe 8: Lapsi keskustelee 'uuden' henkilön kanssa

Esim. keskustelee vastavuoroisesti aikuisen ohjauksessa keskustelua, edellyttäen, ettei kenenkään muun oleteta kuulevan; voi kommentoida oma-aloitteisesti, mutta kysymysten tai todellisten aloitteiden tekeminen (esim. avun pyytäminen) on vielä rajoitettua.

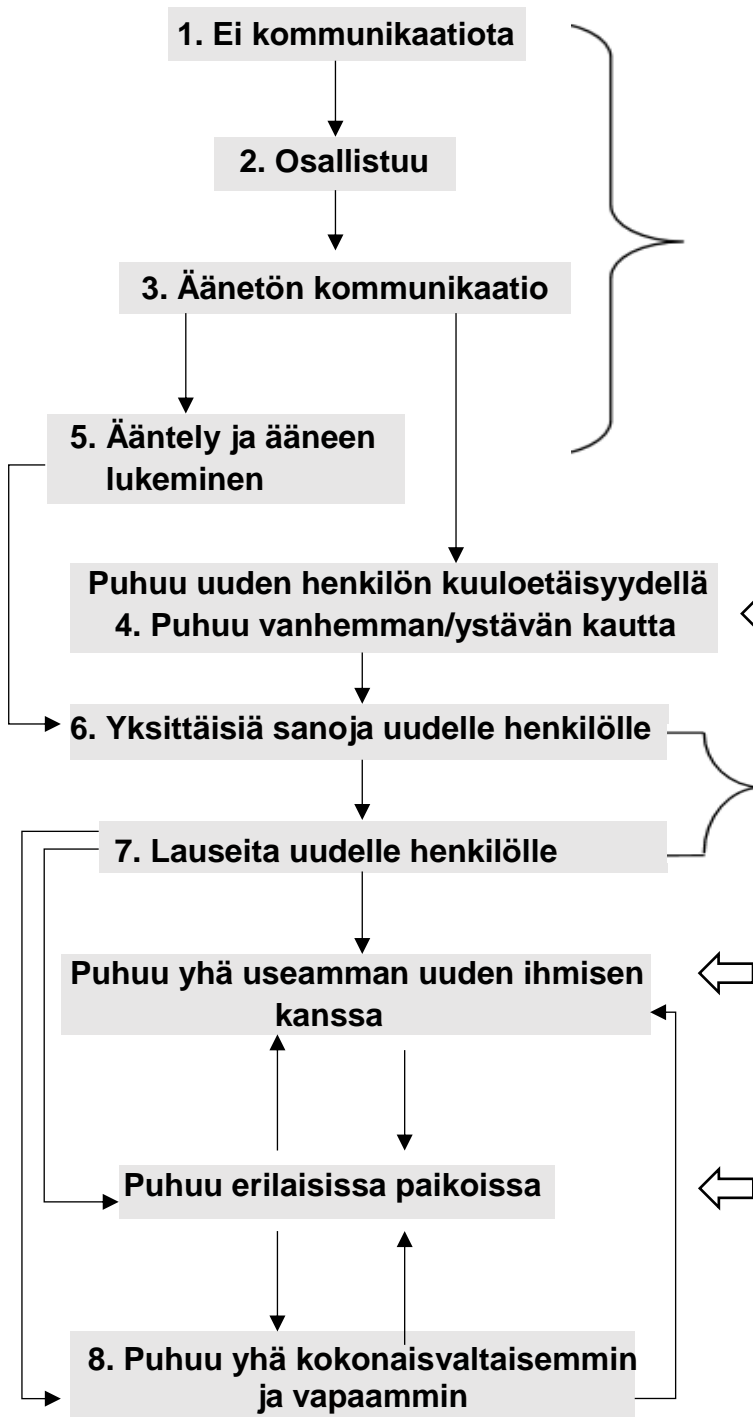
Kahdenkeskisen vuorovaikutuksen kehitysvaiheet työskentelyssä

Vaihe	Kuvaus:	Työskentelyn tavoitteet
1	Ei kommunikoi , ei osallistu	Lapsi: • katsoo, kun avaintyöntekijä esittelee pelin tai toiminnan • tuntee, ettei häntä painosteta ja odottaa avaintyöntekijän tapaamisia
2	Osallistuu , mutta ei kommunikoi	• osallistuu avaintyöntekijän valistamaan toimintaan ja noudattaa tähän toimintaan liittyviä pyyntöjä/ehdotuksia • vuorottelee avaintyöntekijän kanssa
3	Kommunikoi puhumatta	• käyttää eleitä tarkoituksenmukaisesti, kommunikoidakseen (käyttää ilmeitä, nyökkää/pudistaa päätä, osoittaa, hymyilee) • ilmaisee tietämistään, esim. osoittaa pyydettyä kuvaa
4	Kommunikoi ystävän tai vanhemman kautta	• puhuu (ydin)perheen tai ystävän kanssa ja jatkaa puhetta avaintyöntekijän tullessa huoneeseen* ja sallii tämän osallistua vuorotteluleikkiin/-peliin • vastaa kysymykseen, kun perheenjäsen tai ystävä toistaa sen
5	Käyttää ääntä avaintyöntekijän kanssa sovitussa tilanteessa	• tuottaa kuuluvia ääniä soittimilla tai kehonosilla • äänтелеe avaintyöntekijän ollessa läsnä (nauru, kazoo-pilli, ympäristön äänet, kirjainäänteet – kuiskaten, sitten ääneen) • lukee ääneen* (sujuvasti lukevat)
6	Käyttää yksittäisiä sanoja avaintyöntekijän kanssa	• lausuu yksittäisiä sanoja erottuvalla/normaalilla äänenvoimakkuudella** strukturoidussa vuorovaikutustilanteessa (esim. vastatakseen kysymykseen)
7	Käyttää lauseita* avaintyöntekijän kanssa	• tuottaa lauseita erottuvalla/normaalilla äänenvoimakkuudella** ottaen asianmukaisesti katsekontaktia strukturoidussa vuorovaikutustilanteessa (esim. vastatakseen kysymykseen tai kysyäkseen) • vanhemman liu´uttaminen pois, jos on vielä mukana tilanteessa • aloitetaan yleistäminen muihin henkilöihin ja tilanteisiin
8	Käyttää lausetasoista puhetta avaintyöntekijän kanssa	• käyttää usean lauseen ilmaisuja strukturoiduissa tilanteissa antaakseen avaintyöntekijälle ohjeita, kuvaillakseen esinettä tai kertoakseen tarinan • osallistuu vapaisiin tilanteisiin (esim. nimenhuuto) • osallistuu vapaaseen aikuisen johtamaan keskusteluun • kommentoi spontaanisti avaintyöntekijän kanssa
* Ääneen lukeminen on sujuvasti lukeville helpompaa kuin ´keskusteleva´ puhuminen (esim. kysymyksiin vastaaminen, kuvien nimeäminen, kysymysten esittäminen strukturoiduissa peleissä). ** Aluksi hyvin hiljainenkin ääni hyväksytään, äänenvoimakkuus kasvaa lapsen rohkaistuessa. Asteittaista altistamismenetelmää käytettäessä kuiskaamista ei saa koskaan asettaa tavoitteeksi, eikä hyväksyä, kun tavoitteena on ääneen puhuminen, koska kuiskaamisesta voi tulla vaikeasti muutettava tapa.		

Huom. Työskentelyyn tulee sisältyä viikoittain 3-5 sovitun aikuisen tai ´avaintyöntekijän´ kahdenkeskistä tapaamista lapsen kanssa tavoitteiden saavuttamiseksi, joko vapaamuotoisen työskentelyn keinoin (yhteistyösuhteen luominen ja asteittainen kysymysten lisääminen leikin/jaetun tekemisen keinoin) tai määritellymmän (pienten askelten ohjelma).

Yleiskatsaus etenemisestä kohti rentoa puheilmaisua

Kahdenkeskisen vuorovaikutuksen vaihe

Tukiohjelman soveltaminen

Aloita ohjelma kartoittamalla ne ympäristötekijät, jotka ylläpitävät hiljaisuutta puhumisen sijaan. Puhu lapselle tilanteesta ja siitä, kuinka edetään.

Luottamuksen rakentaminen tai suora työskentely avaintyöntekijän kanssa

Jos mahdollista, vanhempi tai joku muu keskustelukumppani auttaa lasta sietämään avainhenkilön läsnäoloa puhumista sisältävien toimintojen aikana

Puhuminen alkaa sujua avaintyöntekijän kanssa

Avaintyöntekijä tuo muita henkilöitä samana pysyvään tilanteeseen (ja antaa vastuun toiselle avaintyöntekijälle, jos mahdollista). Asteittain ryhmän kokoa kasvatetaan.

Toimintoja toistetaan eri paikoissa samojen henkilöiden kanssa. Lisätään asteittain taustalla olevaa yleisöä ja vieraita henkilöitä

Työskentelyn fokuksena spontaani puhe sekä puhumisen yleistäminen luokka- ja muihin yhteisöllisiin tilanteisiin arjessa.

P.S. Aina, kun puhumiseen liittyviä toimintoja/harjoituksia tehdään, siirrytään asteittain matalan riskin toiminnoista korkean riskin toimintoihin (*matala* = tutut aiheet, helpot tai strukturoidut toiminnot, ei vaaraa tehdä virhettä; *korkea* = uudet/vaikeat aiheet, vastavuoroinen keskustelu, yllätetyksi tuleminen, muiden ihmisten läsnäollessa puhuminen).

Ohjelman tueksi ei aina löydy olemassa olevia keskustelukumppaneita, mutta vaihtoehtoiset keinot, kuten äänitteiden käyttö, voi auttaa lasta valmistautumaan puhumiseen.

Esimerkkejä työskentelyn etenemisestä

vapaamuotoinen

4-vuotias tyttö päiväkodissa

pienien askelten ohjelma

7-vuotias poika, joka on ohjattu puheterapeutille, koska epäilty kielenkehityksen vaikeutta

Ryhmävastaja rakentaa luottamussuhdetta lapseen tekemällä lapsen kanssa asioita, joissa ei tarvita puhetta, vakuuttaen samalla lapselle, ettei tämän tarvitse puhua – kunnes kokee olevansa siihen valmis. Päiväkodin työntekijät kommentoivat ennemmin kuin kysyvät ja kertovat, että on OK nyökätä tai osoittaa.

Avustaja ottaa lapsen mukaan pieneen ryhmään leikkimään melua tuottavilla välineillä ja soittimilla, edeten kazoo-pilliin puhaltamiseen!

Äiti viettää päiväkodissa aikaa tyttärensä kanssa ja vapauttaa puhumista leikkien, ensin kahdestaan, sitten toisten lasten kanssa pienemmässä, varsinaisen leikkialueen ulkopuolella olevassa huoneessa. Avustaja tulee vähitellen mukaan, mutta välttää suoraa puhetta lapselle.

Avustaja osallistuu aktiivisemmin leikkeihin. Kun lapsi puhuu avustajalle, äiti siirtyy asteittain pois.

Avustaja kutsuu muita lapsia ja päiväkodin työntekijöitä mukaan leikkeihin pienemmässä huoneessa. Jos lapsi kokee olonsa turvalliseksi, avustaja siirtyy pois. Myöhemmin on hyödyllistä, jos eskarin opettaja tai muu lapsen tulevan uuden ryhmän työntekijä voi vieraillla leikkiryhmässä.

Äiti ja avustaja siirtyvät saman lapsiryhmän kanssa leikkimään varsinaiselle leikkialueelle. Kun lapsi tuntee olonsa turvalliseksi ja puhuu vapaasti, äiti jonkin ajan kuluttua lähtee.

Koska lapsen tuleva isompien lasten ryhmä on samassa talossa, avustaja vie pienen ryhmän lapsia tutustumaan tulevan ryhmän tilaan. Avustaja on myös lapsen mukana päiväkotiryhmän lähtiessä retkelle.

Puheilmaisun vaihe

1 Ei kommunikoi

2 Osallistuu

Kommunikoi äänettömästi

5 Äänтелеe ilman sanoja

Puhuu uuden henkilön kuuloetäisyydellä
4 Puhuu vanhemman kautta

4/6 Yksittäisiä sanoja uudelle henkilölle

7 Lauseita uudelle henkilölle

Puhuu yhä useamman uuden ihmisen kanssa

Puhuu uudessa paikassa

Puhuu uusissa paikoissa

Puheterapeutti (PT) pyrkii saavuttamaan lapsen luottamuksen poliklinikalla käyttäen ei-kielellisiä arviointimenetelmiä ja selittämällä, miksi puhuminen on vaikeaa. Koulussa avustaja/opettaja rakentaa yleisemmällä tasolla luottamussuhdetta lapseen.

Rohkaise lasta nauramaan, ohita muuten tämä vaihe.

Lapsi saa palkkioksi tarroja pelaamalla pelejä äidin kanssa PT:n työhuoneessa, PT on huoneen ulkopuolella. Lapsi leikkii arvausleikkiä PT:n kanssa käyttämällä nauhoituslaitetta (esim. "Talking Tin"). PT tulee huoneeseen lapsen laskiessa numeroita.

PT etenee mekaanisesta toistamisesta lausetasoihin tehtäviin. Puheen tuottamistaitojen arvio valmis. Lapsen puhuessa vapaasti PT:lle äiti poistuu huoneesta. Samoja toimintoja toistetaan koulussa.

Luokan avustaja (A) liu'utetaan mukaan puheleikkeihin/peleihin PT:n kanssa tyhjässä luokahuoneessa, PT liu'utetaan ulos. A toistaa pelejä/leikkejä lounasaikaan, ensin lapsen kanssa kahden, sitten lapsen valitsemien toisten lasten kanssa. Opettaja liu'utetaan myös mukaan, mutta hän ei odota lapsen puhuvan tuntien aikana, ennen kuin useammat lapset ovat kuulleet hänen äänensä.

Lapsi puhuu PT:lle tyhjässä luokahuoneessa koulupäivän päättyessä. Äiti on osan aikaa läsnä.

Kun lapsen pelko kuulluksi tulemisesta alkaa helpottaa, avustajavetoisia toimintoja tehdään luokahuoneessa, pihalla ja ruokasalissa. PT ei osallistu toimintaan koululla, mutta neuvoo, minkälaisia puhetoimintoja kannattaa ottaa käyttöön, kun lapsen itseluottamus kasvaa.

Avaintyöntekijä = avustaja

Avaintyöntekijä 1 = puheterapeutti (PT)
Avaintyöntekijä 2 = avustaja (A)

Tehtävien luokittelu vaikeusasteen mukaan (tehtävän lapsessa herättämä ahdistuksen aste)

ASTE	YHDEN SANAN TEHTÄVÄT	LAUSETASOISET TEHTÄVÄT
MATALA	<i>Ulkoa opitut sarjat:</i> laskeminen, viikonpäivät, kuukaudet, aakkoset (sanotaan ääneen vuorotellen niin, että aluksi kukin henkilö sanoo yhden asian kerrallaan, sitten kaksi asiaa tai enemmän). <i>Tietoa sisältävä puhe:</i> 'kyllä' tai 'ei' -vastaukset kysymyksiin (esim. 'Voivatko vauvat lentää?'); vaihtoehtokysymykset, (esim. 'Onko ruoho vihreää vai violettia?').	<i>Ulkoa opitut sarjat:</i> laskeminen, viikonpäivät, kuukaudet, aakkoset (Lueteltuna aluksi vuorotellen niin, että kukin henkilö sanoo useampia asioita kerrallaan järjestyksessä. Myöhemmin lapsi luettee sarjan yksin). Laulaminen/puhuminen yhteen ääneen, toistuvat avainlauseet tarinoissa ja riimeissä. Harjoiteltu puhe, esimerkiksi vuorosanat näytelmässä. <i>Tietoa sisältävä puhe:</i> helppojen lauseiden täydentäminen tai sanaparit, esim. 'ennemmin tai ___?' (myöhemmin)'. <i>Ääneen lukeminen:</i> tuttua materiaalia (varmoille lukijoille); näytelmän vuorosanojen lukeminen <i>Strukturoidut vuorottelutehtävät:</i> esim. 'Arvaa kuka?' ja 'Laivan upotus'.
KESKI- MATALA	<i>Tietoa sisältävä puhe:</i> helppojen kuvien nimeäminen (esim. muistipeli); lauseen täydentäminen yhdellä sanalla (esim. 'Sinä istut _____?') 'Kuuma ja _____?'; 'Pöytä ja _____?'). <i>Ääneen lukeminen:</i> helpot yksittäiset sanat, kysymyksiin vastaaminen tekstin perusteella (varmoille lukijoille).	<i>Tietoa sisältävä puhe:</i> kuvassa olevan esineen tai asian määrittelemisen tai kuvailemisen niin, että muut voivat arvata sanan; helppoihin, lausetasoista vastausta edellyttäviin kysymyksiin vastaaminen. <i>Puolistrukturoidut vuorottelutehtävät:</i> esim. 'Hullunkuriset perheet' – korttipeli. <i>Ääneen lukeminen:</i> kahdesta kortista lauseen, riimin tai kysymys-vastausparin muodostaminen; lauseen ääneen lukeminen ja puuttuvan sanan täydentäminen lauseeseen; sanaristikoiden viljeiden/oikeiden vastausten ääneen lukeminen. <i>Henkilökohtaiset tiedot:</i> esim. nimen, iän, syntymäpäivän, osoitteen, puhelinnumeron, koulun tai opettajan nimen kertominen.
KESKI- KORKEA	<i>Tietoa sisältävä puhe:</i> helppoihin kysymyksiin vastaaminen ilman kuvautukea (esim. 'Kuinka vanha olet?'); aihepiiriin liittyvän asian nimeäminen (esim. värit, ruoat, eläimet). <i>Mielipide:</i> suosikin kertominen valitusta aihepiiristä (esim. väri, juoma, auto, laulaja); tämän jälkeen voi kertoa mistä pitää vähiten tai mitä astaa inhoaa. <i>Ääneen lukeminen:</i> puuttuvan sanan arvaaminen lauseessa; sanojen järjestäminen lauseeksi (varmoille lukijoille).	<i>Puolistrukturoidut vuorottelutehtävät:</i> pelit, joissa edellytetään kysymysten esittämistä ja päättelyä, esim. 'Hedbanz' -arvuuttelupeli. Ohjeiden antaminen tehtävän suorittamiseksi; ohjeiden noudattaminen ja tarkentavien kysymysten esittäminen. <i>Tervehdykset/kommentit:</i> esim. 'Kiitos', 'Se on oikein', 'Minulla ei ole sitä', 'En tiedä', 'En ole varma'; vastausten tuottaminen puhuen mieluummin kuin nyökkäämällä, päättää puistamalla, olkapäätä kohauttamalla tai pelkillä 'kyllä-ei' -vastauksilla. <i>Kuvaileva/kertova puhe:</i> yksityiskohtaisten ohjeiden antaminen siitä 'Kuinka...?' (esim. tehdään voileipä, lennätetään leijaa, toimitaan ennen nukkumaan menoa, saadaan ongittua kala) ym. <i>Suunnittelemaan puhe:</i> odottamattomat kysymykset.
KORKEA	<i>Päättelytehtävät:</i> esim. sanakejut, arvoitukset. <i>Kuvailu- ja arvailupelit:</i> esim. Hirsipuu. <i>Ääneen lukeminen:</i> vaikeat sanat (epävarmoille lukijoille), yhdyssanat. <i>Aloitteen tekeminen:</i> huudahdukset, esim. Bingo, Uno. <i>Tervehdykset/kommentit:</i> sanotaan 'Moi/hei!', 'Hei-hei', 'Kiitos'	<i>Keskustelu:</i> kontakti- tai keskustelualoitteen tekeminen; avun pyytäminen; virheiden korjaaminen; keskusteleminen/neuvotteleminen. <i>Kielellinen päättely:</i> päättelytehtävät; vaihtoehtoiset ratkaisut; selitykset. <i>Omat jutut:</i> vitsien kertominen; mielipiteiden, pelkojen, toiveiden ja turhauttavien asioiden jakaminen. <i>Strukturoimattomat vuorottelutehtävät:</i> sanaselityspelit, esim. Junior Alias <i>Kuvaileva/kertova puhe:</i> suosikkiefokuvasta, televisio-ohjelmasta, harrastuksesta tai omasta perheestä kertominen 30 sekunnin ajan.

Suunniteltaessa puheen tuottoon liittyviä harjoituksia aloitetaan taulukon vasemmasta yläkulmasta ja edetään joko *pysty-* tai *vaakaasuuntaisesti*, ei koskaan poikittain. Jokaisesta kohdasta voidaan valita yksi tai useampia tehtäviä lapsen iästä, kiinnostuksen kohteista tai kyvyistä riippuen – kaikkia tehtäviä ei tarvitse tehdä. Uuden henkilön mukaan ottaminen, kuulluksi tuleminen mahdollisuus tai aikarajan asettaminen lisäävät tehtävän lapsessa herättämää ahdistusta. Palaa helpompiin tehtäviin, jos tuokioon tulee mukaan uusi henkilö tai jos paikka muuttuu.

Lähde: The Selective Mutism Resource Manual, second edition (2016), Maggie Johnson & Alison Wintgens, Routledge, London and New York. (suom. Sini Peltokorpi 2015, päivitys Sini Peltokorpi ja Mia Sarvanne 2018)